

Akbaba, Dilek Ergönenç (2011), *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri, Grafiker Yayınları, Ankara, 295s., ISBN: 978-975-6355-86-2*

Işlay Işıktaş Sava*

*Asıl fiil+zarf fiil eki+yardımcı fiil*den meydana gelen tasvir fiilleri, Türk dili ve lehçeleri ile ilgili yazılan çeşitli gramer kitaplarında, makalelerde ve tezlerde incelenmiş birleşik fiil yapılarıdır. Genel Türk Dili ile ilgili kitaplarda tasvirî fiillerin incelendiği bölümlerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi*¹ kitabında *Birleşik Fiiller* başlığının altında "*Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller*", Süer Eker'in *Çağdaş Türk Dili*² kitabının altıncı bölümünün içinde *Sözcük Grupları* adlı maddenin *Birleşik Eylem Grubu*.

Tarihî Türk Şivelerinin gramerlerinde yer alan tasvirî fiillerle ilgili kısımlardan birkaçı şöyledir: Necmettin Hacıeminoğlu'nun *Karahanlı Türkçesi Grameri*³ kitabında ana başlıklardan biri olan *Fiiller* bölümünün altında *Birleşik Fiiller* kısmının c maddesinde *Fiil+Fiil Şeklinde Olan Birleşik Fiiller*; Necmettin Hacıeminoğlu'nun *Harezmi Türkçesi ve Grameri*⁴ kitabında Fiiller bölümünün içinde *Birleşik Fiiller*; Faruk Kadri Timurtaş'ın *Eski Türkiye Türkçesi*⁵ kitabının Fiiller bölümünün altında *Birleşik Fiiller* başlığında, Necmettin Hacıeminoğlu'nun *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*⁶ adlı kitabında *Birleşik Fiiller Kavramı* bölümünde Eski Türkçeden günümüze kadarki dönemlerinde *Birleşik Fiiller* incelenmiş ve sonra *Azeri Türkçesi, Özbek Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Musul-Kerkük Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi* alt başlıklarında *Birleşik Fiiller* işlenmiştir. Ali Fehmi Karamanlıoğlu'nun *Kıpçak Türkçesi Grameri* adlı eserinde *Yardımcı Fiiller*⁷ başlığında al-, bil-, ber-, er-, tur-, yaz-yardımcı fiillerinin tasvir fiil olarak kullanılmaları örnekleriyle verilmiştir.

* Araş. Gör. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, isilay@gazi.edu.tr

1 ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 1998

2 EKER, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, 6. Baskı, Ankara, Eylül 2010

3 HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, 2 baskı, Ankara 2003

4 HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 3406, Ankara 1997

5 TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2005

6 HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları/1348, Kaynak Eserler Dizisi/ 47, Ankara 1991

7 KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay. Ankara, 1994

90'ların sonlarından sonra Çağdaş Türk Lehçerinin gramer kitaplarının yayınlanmasıyla bu konudaki çalışmalar daha da teferruatlı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu gramer kitaplarının⁸ bazılarında birleşik fiiller başlığı içinde değerlendirilen tasvirî fiiller, kimi zaman da bu alanla ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinde başlı başına bir konu olarak çalışılmıştır⁹. Dilek Akbaba Ergönerç'in *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri* adlı 2005 yılında, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamaladığı doktora tezi de bunlardan biridir. Ve bu tez tekrar gözden geçirilerek kitap hâline getirilmiş, Grafiker Yayınları tarafından 2011 de basılmıştır. Dilek Akbaba Ergönerç, fiillerle ilgili daha önceden yayımladığı makaleler¹⁰ bu kitabının hazırlanmasına katkıda bulunmuştur.

Dilek Akbaba Ergönerç'in *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri* adlı kitabı, 295 sayfa olup *Söz Başı, Kısaltmalar, Giriş, İnceleme, Sonuç, Tablolar, Kaynaklar* adlı başlıklardan oluşmaktadır.

Eserin *Söz Başı*'nda yazar, çalışmasında her iki lehçe üzerinde (Kazak ve Nogay lehçelerinde) eş zamanlı bir çalışma yaptığını, her tasvir fiili incelenirken Eski Türkçe, Harezmi ve Eski Kıpçak Türkçelerindeki yapısına ve kullanımına değindiğini ve her fiilin diğer Türk lehçelerindeki fonetik varyantlarını gösterdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Kazak ve Nogay Türkçelerinde, tasvir fiilinin ifade ettiği anlam çoğu zaman Türkiye Türkçesinde tek bir kelimeyle karşılanamadığından açıklama yapılması gerektiği, bu sebeple de "Kullanılışı" bölümünde verilen örnek fiillerin Türkiye Türkçesine aktarılmadığı ve gerekli açıklamaların "İşlevler" bölümünde yapıldığı bilgilerine yer verilmiştir. Bunların akabinde her

8 Mesela; ÖZTÜRK, Rıdvan, *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Çizgi Yayınları, Kayseri, 2005 kitabında Tasvir Fiilleri bölümünde, s.73-75, KARA, Mehmet, *Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001 kitabında fiil çekimlerinden sonra Yeterlilik/İktidar Şekli alt başlığında, YÜKSEL, Zühâl, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005 kitabında fiil çekimlerinden sonra Tasvir Fiiller başlığında, ÇENGEL, Hülya Kasapoğlu, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005 kitabında fiil çekimlerinden sonra Tasvir Fiiller başlığında, KOÇ, Kenan, DOĞAN, Oğuz, *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004 kitabında Birleşik Fiillerin altında İki veya Daha Çok Fiilin Oluşturduğu Birleşik Fiiller alt başlığında incelenmiştir.

9 Bu tezlerin bir kısmı Birleşik Fiiller başlığı taşıyıp içinde ayrı başlıklarda tasvirî fiiller değerlendirilirken, bazılarının tez başlığı doğrudan Tasvirî fiil adını taşımaktadır. Mesela; Şeylan, Ali, *Türkçede Birleşik Fiiller*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997 (Yüksek Lisans Tez.); Allanazarov, Akmurat, *Ses, Yapı, İmlâ ve Söz Dizimi Açısından Birleşik Fiiller ve Bunların Türkmençe İle Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999 (Dok. Tez.); Ghazy, M. E. Said, *Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde Birleşik Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001 (Dok. Tez.); Aydeniz Süleyman, *Türkiye Türkçesinde Tasvirî Fiiller ve Fonksiyonları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1995, (Yüksek Lisans Tez.); İşlek, Gülnaz, *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde Birleşik Fiil ve Fonksiyonları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001 (Yüksek Lisans Tez.); Tan, Ali, *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2005 (Dok. Tez. TDK Yay. Ankara 2011); Tulum, Mehmet Mahur, *Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, (Dok. Tez.) ve diğerleri gibi...

10 Ergönerç, Dilek Akbaba, "*Nogay Türkçesinde Sıfat Fiillerle Kullanılan Bolmak Fiilinin İşlevleri*", Karadeniz Araştırmaları, 2006 Yaz, Sayı 10, s.148-156; Ergönerç, Dilek Akbaba, *Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim Fiil Bulunan Birleşik Fiiller*, Dil Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2007, 85-95; Ergönerç, Dilek Akbaba, "*Nogay Türkçesinde Yat-Yardımcı Fiilinin Kip ve Tasvir Fiil Olarak Kullanılışı*", Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007

iki lehçede transkripsiyon konusunun problemlili olduğu belirtilmiş, eserde hangi harflerin kullanıldığına değinilmiştir. Yazar, daha sonra da çalışma hazırlanırken hem Kazak iki lehçenin gramerlerindeki tasvir fiillerini, hem de Türkiye Türkçesi gramerlerinde tasvir fiilleri ve bu konuyla ilgili yapılan çalışmaları incelediklerini dile getirmiştir.

Kısaltmalar adlı bölüm *A. Taranan Eserler, B. Yararlanılan Eser ve Diğer Kısaltmalar* başlıklarında verilmiştir. Taranan Eserler başlığı da kendi içinde *a. Kazak Türkçesi, b. Nogay Türkçesi* alt başlıklarına ayrılmış ve listeler hâlinde sıralanmıştır.

Kitabın *Giriş* bölümü *A) Lehçe Tasniflerinde Kazak ve Nogay Türkçesinin Yeri, B) Kazak ve Nogay Türkçesinin Transkripsiyon Alfabeti, C) Birleşik Fiiller* alt başlıklarına ayrılmıştır. *A) Lehçe Tasniflerinde Kazak ve Nogay Türkçesinin Yeri* başlıkta Türk Lehçelerini tasnif eden Radloff, Vambery, Samoyloviç, Ligeti, Rásánen, Baskakov, Reşit Rahmeti Arat, Talat Tekin, Ahmet Bican Ercilasun gibi türkologların tasniflerinde Kazak ve Nogay Türkçelerinin hangi grupta yer aldığı açıklanır. *B) Kazak ve Nogay Türkçesinin Transkripsiyon Alfabeti* adlı başlıkta Kazak ve Nogay Türkçelerinin Kril ve Latin Alfabetleri sıralanmıştır. *C) Birleşik Fiiller* başlığında önce birleşik fiilin tanımı verilmiş, sonra bu başlık da kendi içinde üç gruba ayrılmıştır. 1. *Tasvir Fiilleri ve Birleşik Fiiller İçindeki Yeri*, 2. *Eski Türkçede Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiilleri*, 3. *Kazak ve Nogay Türkçesi Gramerleri Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiillerinin Yeri*.

Tasvir Fiillerin tanımıyla başlayan 1. *Tasvir Fiilleri ve Birleşik Fiiller İçindeki Yeri* başlıklı kısımda, tasvir fiil teriminin hangi gramerlerde hangi adla verildiği ve ne şekilde işlendiği anlatılmıştır. Muharrem Ergin, Tahsin Banguoğlu, Haydar Ediskun, Zeynep Korkmaz, Nurettin Koç, M. Kaya Bilgegil, Vecihe Hatipoğlu, T. N. Gencan, A. B. Ercilasun, L. Karahan, K. H. Menges, A. von Gabain, gibi bilim adamlarının gramerlerinde tasvir fiillerinin nasıl incelendiği ayrıntılı bir biçimde açıklanmış ve bu eserdeki tasvir fiillerinin sınırlarının ne olduğu maddeler hâlinde sıralanmıştır. Arkasından Türkiye’de birleşik fiiller ve tasvir fiiller konusunda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin adları listelenerek verilmiştir. 2. *Eski Türkçede Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiilleri* adını taşıyan kısımda Eski Türkçedeki birleşik fiillerin bugünkü Türk Lehçelerindeki birleşik fiillerle ortak ve farklı özellikleri bulunduğu belirtildikten sonra A. von Gabain’in Eski Türkçenin Grameri adlı kitabında birleşik fiiller ve tasvir fiillerin yapısı örnekleriyle verilmiştir. Akabinde A. B. Ercilasun’un “Kutadgu Bilig Grameri-Fiil” adlı eserindeki birleşik fiiller ve tasvir fiillerin nasıl işlendiği açıklanmıştır. 3. *Kazak ve Nogay Türkçesi Gramerleri Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiillerinin Yeri* başlığı ise kendi içinde iki grupta incelenmiştir: a) *Kazak Türkçesinde Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiiller*, b) *Nogay Türkçesinde Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiiller*. Kazak araştırmacılarından Iskakov, Mamanov’un

kitaplarındaki birleşik fiiller ve tavrî fiillerin işleniş örnekleri ve açıklamalarıyla verildiği a) *Kazak Türkçesinde Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiiller* başlığında, Tasvir Fiillerin Değerlendirilmesi adını taşıyan bir yan başlıkta yazarın bu konudaki kendi değerlendirmeleri yer almıştır. b) *Nogay Türkçesinde Birleşik Fiiller ve Tasvir Fiiller* başlığında ise Nogay Türkçesi gramerlerinde bu konuda pek fazla bilgi bulunmadığı belirtilmiş ve Baskakov tarafından hazırlanan Nogay Türkçesi gramerindeki tasvir fiillerin nasıl işlendiği açıklanmıştır.

Eserin *İnceleme* bölümünde *Tasvirli Birleşik Fiillerde Kullanılan Yardımcı Fiiller* adlı bir başlık açılmış ve al-, baq-, bar-, basta-, ber-, bil-, bit, bol-, jat-, fiillerinin Kazak ve Nogay Türkçelerindeki kullanılışı ve işlevleri açıklamaları yapıp örnekleriyle verilmiştir. Arkasından Tasvir işlevinde olmayan kullanılışlar başlığı açılmış ve açıklamalar yapılmıştır. Sonra da jazda-, jiber-, jönel-, jür-, otur-, tur-, tüş- kalıp fiilleri adıyla bir başlık daha açılmış bu fiillerin kullanılışı ve işlevleri örnekleriyle incelenmiştir. Ayrıca bu fiiller incelenirken Tasvir işlevinde olmayan kullanılışlar başlığıyla da değerlendirilmişlerdir.

Sonuç bölümünde ise Kazak ve Nogay Türkçelerinde tasvir fiillerinde asıl zarf fiil eklerinde kullanılan yardımcı fiiller maddeler hâlinde mukayese edilerek açıklanmıştır.

Tablolar bölümünde 1. Tabloda Hareketin Başlangıç Safhasını Bildiren Tasvir Fiilleri, 2. Tabloda Süreklilik Bildiren Tasvir Fiilleri-1, 3. Tabloda Süreklilik Bildiren Tasvir Fiilleri-2, 4. Tabloda Hareketin Bitiş Safhasını Bildiren Tasvir Fiilleri, 5. Tabloda Tezlik Bildiren Tasvir Fiiller, 6. Tabloda Yeterlik Bildiren Tasvir Fiilleri, 7. Tabloda Gayret, Çaba Bildiren Tasvir Fiilleri, 8. Tabloda Umursamazlık Bildiren Tasvir Fiilleri, 9. Tabloda Şu An İçin Geçici Anlamı Veren Tasvir Fiilleri, 10. Tabloda İstek, Rica Bildiren Tasvir Fiilleri, 11. Tabloda Hareketin Kendisi İçin Yapıldığını Bildiren Tasvir Fiilleri, 12. Tabloda Hareketin Başkası İçin Yapıldığını Bildiren Tasvir Fiilleri, 13. Az Kalsın, Neredeyse Anlamı Veren Tasvir Fiilleri-I, 14. Tabloda Az Kalsın, Neredeyse Anlamı Veren Tasvir Fiilleri-II, 15. Yardımcı Fiilin Kavram Alanını Aıl Fiilde Taşıyan Tasvir Fiilleri, 16. Tabloda Olumsuz (-May ekiyle) Kullanılan Az Tasvir Fiilleri, 17. Tabloda Nesnenin Yönünü Bildiren Tasvir Fiilleri, 18. Bir Vaziyet Almak Anlamı Veren Tasvir Fiilleri, 19. Tabloda Hareketi Yapmak İstememek Anlamı Veren Tasvir Fiilleri, 20. Tabloda Şekil Olarak Tasvir Fiiline Benzeyen Ancak Kip Yapan Yapılar adlı tablolar yer almakta ve bu tablolarda ek ve yapıların Kazak ve Nogay Türkçelerindeki şekilleri verilmektedir.

Kaynaklar bölümünde *A. Taranan Eserler*: a. Kazak Türkçesi, b. Nogay Türkçesi; *B. Yararlanılan Eserler* alt başlıklarında sıralanmıştır.

Birçok araştırmacı tarafından gerek makalelerle, gerek yüksek lisans ve doktora tezleriyle gerekse gramer kitaplarında bölümlerle incelenen tasvirî

fiiller/tasvir fiilleri konusu Dilek Akbaba Ergönerç'in önce *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri* adıyla doktora tez konusu olmuş, sonra da genişletilerek kitap hâline getirilmiştir. Özellikle Birleşik Fiiller başlığının altında tasvir fiillerin gramerlerdeki yeri konusunda verdiği açıklayıcı bilgilerle ve bu konuda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden bazılarını listelemesiyle benzer çalışmalardan farklılık gösterdiği için Dilek ERGÖNERÇ AKBABA'ya bu eserinden dolayı teşekkür eder, bundan sonraki çalışmalarında başarılar dileriz.